

Mór története

Mór a Bakonyt a Vértestől elválasztó törésvonalban, a Móri – árokban terül el. Központi belterülete a Vértes délnyugati peremén alakult ki. A települést és környékét az újkőkori óta lakja ember, a Vajal dülőben feltárt leletek tanúskodnak arról, hogy a korai és késői vaskorban is létezett itt település.

A móri árok fontos szárazföldi útvonalként szolgált a római korban, a településen haladt át a Gorsiumot (Tácot) Brigetioval (Ószöny) és Arrabonával (Győr) összekötő út. A római kori település a belvárostól keletre, Vajalpusztán alakult ki. A honfoglaló magyarok a X. század első felében vették birtokba a Dunántúlt. Ettől kezdve a Győr-Esztergom vonalától a Mecsekig az egykori Pannonia Árpád fejedelemnek és utódainak szállásterületéhez tartozott. Taksony nagyfejedelem idején (955-972) Esztergom mellett új vezéri központ jött létre Fehérvár székhellyel. Az uralkodói székhely körül, annak védelmére katonai szolgálattal tartozó fegyveresek falvai alakultak ki. A Fehérvárról Győrbe a fejedelmi szállásterületen át vivő útra is katonai szolgálónépek vigyáztak. Ezzel magyarázható, hogy Mórt és térségét a Dunántúl birtokbavételét követő évtizedekben alapították, népesítették be a honfoglalók és utódaik. Mór és térsége a magyar állam alapítását követő évtizedekben, a XI. század második felétől Fejér vármegye jelentős területévé vált.

A hagyomány szerint Szt. István építtette a mai magyar templom helyén állt román kori templomot. Ami biztosan állítható, hogy Mór már 1080-ban népes település, tehát valószínűleg 1030 körül alapíthatták. Ezt valószínűsíti, hogy 1020 körül nyitotta meg Szent István a Nyugatról Magyarországon keresztül Jeruzsálembe vezető zarándokutat. Győr és Székesfehérvár között Mór a szárazföldi útvonal egyik fontos településeként kapcsolódott az államalapítás korának gazdasági, politikai vérkeringésébe. Ez a szárazföldi útvonal – a Via Regia- jelentette a középkori Magyarország legjelentősebb összeköttetését Nyugat-Európával, s biztosította a Nyugatról hazánkban át vezető jeruzsálemi zarándoklatot, amely Győrből három nap alatt vitt Fehérvárra, s innen további három napig tartott az út Tolnáig. Ezen az útvonalon nemcsak zarándokok, hanem kereskedők, iparosok, nem egyszer hadak is vonultak, de tudást, ismeretanyagot közvetítő eszmék is áramlottak.

Hasonlóan keletkezésének, alapításának körülményeihez Mór nevének eredete sem állapítható meg pontosan. Egyik elképzelés szerint a latin Maurus név fordításából származik, mely boldog Mór pannonhalmi bencés szerzetes, a későbbi pécsi püspök lehetett, aki a királyi székvárosban, Fehérváron is több alkalommal megfordult. Ez elképzelés szerint a püspök szerzetes korában a Vértes és Bakony völgyét választotta elmélkedésre és később emiatt nevezték el volna a helyet Mórnak.

Egy másik elmélet szerint a XV. században jelentős közigazgatási tisztségeket betöltő Móri család nevéből származik a Mór név. Ennek ellentmond viszont, hogy a Mour nevet már a XIII. századtól használták.

Valószínűleg a természeti-földrajzi környezettel magyarázható Mór nevének eredete. A belterülettől délre elterülő vizenyős, mocsaras területre utalva a német morast a mocsár, mocsaras jelentésű szóból keletkezett.

A XIV.sz - tól a település története szorosan összekapcsolódott a csókakői vár történetével, mely a XVI. sz. közepéig Fejér vármegye északkeleti részének legjelentősebb hatalmi, gazdasági központja.

A török uralom itt is érezte hatását, a töröktől való felszabadulás (1688-ban máj. 19. Székesfehérvár visszafoglalása) után Móron mindössze 7 házban laktak. Szükségessé vált a térség és a település benépesítése, a tájat humanizálni kellett, mind jelentősebb területeket kellett művelés alá vonni. Ebben az időben Hochburg Jánosé a csókakői uradalom, ő kezdi meg az új telepesek behívását 1698-ban. Az első betelepülők Magyaróvár, Ausztria és Dél-Németországból érkeztek.

Itt jegyzem meg, hogy a XVIII. században még elkülönült német és magyar Mór. Az elkülönülésnek nemcsak nyelvi, hanem vallási okai is voltak. Az itt élő magyar családok a református, míg a német ajkú telepesek a katolikus hitet követték.

Visszatérve a betelepítésre, több szakaszban zajlott le. Az első – kisebb hullám- 1697-től 1704-ig tartott, a második 1711-től 1740-ig VI. Károly idejében, a harmadik 1740-80 között Mária Terézia idejében, a negyedik II. József alatt, 1780-90. között. Móron tartja magát a hagyomány, hogy először a Fekete erdőből települt ide az első 7 sváb család: az Abele, Eisele, Hippele, Negele, Rimele, Schindele és Wundele család. A számot illetően ez valóban így lehetett, ugyanis a szájhagyomány szerint az első 7 sváb család a Kecsehegy déli lábánál építette meg földbevált kunyhóit. Minden család egy kútat is mélyített magának. Nagyobb esőzések után a dombokról lezúduló víz azonban többször kiöntötte őket, ezért ezt a telepet feladták és beköltöztek a faluba az itt élő magyarok és szlovákok mellé. Egykori szállásuk helye még ma is viseli a „Hétkutéri dűlő” nevet. Az egyes adólisták összehasonlítása bizonyítja, hogy sok német név idővel eltűnt Mórról, és ezek aztán a környéken: Pusztavámon, Gánton és Isztiméren jönnek ismét elő. Ez a továbbvándorlás valószínűleg azután történt, amikor a kedvezményes, adómentes évek lejártak, vagy olyan földesurat kerestek, aki talán kevesebb robottal, kisebb leadásokkal terhelte őket, vagy több földet tudott számukra biztosítani.

1710-ig ismét több csapás érte a települést – ekkor zajlott a Rákóczi féle szabadságharc és ennek következményei, ill. az ekkor pusztító pestisjárvány miatt ismét a pusztulás veszélye fenyegette a helységet, amelyből a már említett szervezett és tudatos telepítések révén emelkedett ki.

Ezekben az időkben egy mondás válaszolt a kérdésre: mit hozott az áttelepülés az idetelepült nemzedékeknek?

„Az elsőnek halált, a másodiknak ínséget, a harmadiknak a kenyeret!”

A telepesek új, haladottabb módszert hoztak magukkal a régi hazából: a háromnyomásos gazdálkodást. Korábban a földek egyharmada parlagon hevert, mostantól azonban csak egyharmada. A második harmadba tavaszi kalászosok, a harmadikba pedig ősziak kerültek.

Az 1710-es évektől a mezővárossá nyilvánításig (1758) egy igen kiemelkedő időszakról beszélhetünk. Megszűnt az egy település kétvallású, zömében eltérő anyanyelven beszélő lakossága közötti elkülönülés. Egységes közigazgatási keretben fejlődött tovább a XVIII. sz. közepétől a település. Dinamikus fejlődés következett be Mór életében, Mór kinőtte a csókakői vár gyámságát, már nem csókakői, hanem móri uradalomnak mondták a Hochburg, majd a Lamberg, Luzsénszky, Berényi családok birtokát. A mezővárossá nyilvánítás fontos momentum a település történetében. Ekkor kapott ugyanis jogot a város 4 országos vásár megtartására. 1794-ben népessége meghaladta a 4600 főt, így a megyeszékhely után a második legnépesebb települése lett Fejér megyének. Gazdasági erőforrását a napóleoni háborúk időszakában tovább fejlődő szőlő- és bortermelése jelentette. (Az első szőlő kiültetését kapucinusok kezdték meg.) A szőlőterület meghaladta az 500 kataszteri holdat. A feljegyzések szerint az 1811. évi szüret biztosította a legjobb borok alapanyagát. A hozzáértést igénylő szőlőművelés és borászat mellett dinamikus fejlődött a kézműipar.

A XIX. sz. első felének legnagyobb eseménye a móri földrengés volt. 1810. január 14-én este 6 óra körül megmozdult a föld. Súlyosan megrongálódott a Luzsénszky (Láncos) kastély, károk keletkeztek a kapucinus templomban, a zárdában és a Lamberg kastélyban is. A különböző mértékű rengések 2 éven át, 1812. október 1-jéig kisebb-nagyobb intenzitással tartottak. (Emberek trágyadombok mellett aludtak.) A természeti erők pusztítását az újjáépítés követte, főleg a szilárd építőanyagból emelt épületek szorultak felújításra, a parasztok vályogfalú, fagerendás épületeiben jelentősebb károk nem keletkeztek. A földrengés

epicentruma 6 km mélyen lehetett, központja a Móri árok Bakonnyal érintkező részén volt. Ennek kapcsán jelent meg 1814-ben Kitaibel Pál és Tomcsányi Ádám munkája, mely a világ első földrengéstannal foglalkozó tudományos összegzése.

Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc eseményei közül több kötődik Mórhoz. Lamberg Ferenc altábornagy, akit a forradalmi hevülettől elragadtatott pesti nép 1848. szept. 28-án meggyilkolt, a kapucinus templom kriptájában talált végső nyughelyet. 1848. dec. 30-án a mezőváros előterében szenvedett vereséget a Perczel Mór vezette hadtest. A vereség következménye volt, hogy Pest-Budáról Debrecenbe települt az Országgyűlés és Országos Honvédelmi Bizottmány.

Híres szülötte a városnak: Wekerle Sándor 1848. nov.-1921. aug., 1892-től 1918-ig háromszor is volt Magyarország miniszterelnöke, az első polgári származású. (Fehérvár ciszterciák, majd jogi diploma Pesten. Pénzügyi államtitkár, pénzügyminiszter. Nevéhez fűződik aranyvaluta bevezetése, egyházpolitikai törvények, kispesti Wekerle telep építtetése.)

A század második felében a legfőbb bevételi forrást továbbra is a szőlőművelés jelentette, a filoxéra pusztítása ellenére a századfordulón meghaladta a 2000 kataszteri holdat. A mezőváros térségi központi jellege töretlenül fejlődött. A vasúthálózat kiépítése serkentően hatott. 1877-ben Mór lett a névadó és közigazgatási központja a sármelléki járás felső kerületéből és a Csákvári járás északi településeiből alakult járásnak. (A móri járás 1983-ban szűnt meg.)

A kiegyezés után (1867) az országban – így természetesen Móron is- erőteljes magyarosítás került bevezetésre. Az 1907. évi iskolatörvény egyedüli oktatási nyelvként a magyart írta elő, ekkortájt alapított móri egyesületek nyelve is kivétel nélkül magyar volt.

1871-től a polgári közigazgatás bevezetését követően Mór mezővárosi jogállását törölték, nagyközségi besorolást kapott a település. A boldog békeidőnek mondott korszakot megpróbáltatások sorozata követte. Az I. vh. vérzivataros esztendeit a gazdasági válság, majd a II. vh. és annak következményeként a nemzetiszocialista tartalmú Volksbund mozgalom, s mindezt betetőzte a németek kitelepítése. Mindezek hatása napjainkban is tetten érhető Móron.

A település lakosainak létszáma az I.vh-t követően csökkenni kezdett. Ez abból is adódott, hogy szórványosan ugyan, de megindult a kivándorlás Kanadába és az USA-ba. Egy jó dolog azért történt, 1934- ban került megrendezésre az első Bornapok Móron.

A II. vh. esztendeiben új típusú ellentéttel telítődött Mór. A nemzetiszocialista eszmék a németység egy jelentős körében visszhangra találtak. 1940-ben megalakult a Volksbund, mely létrejöttkor 180 tagot számlált. Az azonosulás a hitleri Németország célkitűzéseivel súlyos következményekkel járt. A II. vh. katonai és polgári áldozatainak száma meghaladta a 350 főt.

Mór történetének a II. vh.-t követő esztendők alapvető problémája a „svábkérdés” megoldása volt. 1948 tavaszán 436 családot, 1349 személyt telepítettek ki zömében a későbbi NDK területére. Jelentősen megváltozott a lakosság összetétele; a belső telepítéseket a Szlovákiából áttelepített magyarok követték.

Mór társadalmi, gazdasági fejlődésében 1984-ben következett be változás. Regionális központi jellegét, szerepét a várossá nyilvánítás is erősítette. (1984. január 1.)

A rendszerváltást követően a megszűnő állami vállalatok, gazdasági társulások megszűnésének következtében megugrott a munkanélküliek száma. A 81-es főút mentén létrehozott ipari park azonban megoldást jelentett erre a problémára: számos német és más külföldi cég telepedett meg itt, melyek munkalehetőséget biztosítottak az itt élőknek. A város népessége ma kb. 15000 fő.

Kisvári Edina